

2. Мовчан О. М. Придушення меншовицької опозиції у профспілковому русі України Український історичний журнал (далі УІЖ) – 1993. – № 2 – 3; Мовчан О.М. Реєнт О.П. Міжпартійна політична боротьба у профспілковому русі України (1914 – 1922 рр.) // УІЖ. – 1995. – № 5.
3. Крейзель Ю. Профессиональное движение и австро-германская оккупация. – К., 1924. – 320 с.
4. Гриценко А.П. Політичні сили у боротьбі за владу в Україні (кінець 1917 – початок 1919 рр.) // Історичні зошити. – К., 1993.
5. Андрусішин Б.І. Нариси історії професійних спілок. – К., 2002. – 729 с.
6. Робітнича газета. – 1919. – 14 січня.
7. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України) – Ф. 3.105. – Оп. 1. – Од. зб. 4.
8. Вісник Української Народної Республіки. – 1919. – 15 серпня.
9. Известия (Єлисаветград). – 1919. – 19 січня.
10. ЦДАВО України. – Ф. 3305. – Оп. 1. – Од. зб. 20.
11. ЦДАВО України. – Ф. 3305. – Оп. 1. – Од. зб. 1.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Синенко Олег Леонідович – викладач кафедри історії України КДПУ ім. В.Винниченка.

Наукові інтереси: період визвольних змагань 1917 – 1920 рр. та місце профспілок у системі суспільних координат.

ДИТИНСТВО Б.МОЗОЛЕВСЬКОГО В ПЕРІОД СТАНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВИ В 1941 – 1945 РОКАХ

Ірина ХОМУТОВСЬКА (м. Миколаїв)

У статті досліджується дитинство Б.Мозолевського в період становлення й розвитку держави після Великої вітчизняної війни (1941 – 1945 рр.).

Ключові слова: колгосп, соціально-економічна ситуація, повоєнні роки, трудоводні.

In this paper childhood B.Mozolevskoho during formation and development of the country after the Great Patriotic War (1941 – 1945).

Key words: Collective farm, social and economic situation, postwar years, workdays.

Історія – великий третейський суддя наших ідей і системи мислення. І хоч іноді рішення цього судді викликають у нас подив, ми повинні уважно прислухалися до його уроків і бути вдячними за них.

Д. Гудінг, Дж. Леннокс.

Дослідженнями В. Шкварця встановлено, що дитячі роки Б. Мозолевського припало на роки війни та післявоєнної відбудови. Життя людей у той період проходило в злиднях, непосильній праці, голоді та холоді, що призводило до всіляких хвороб і через це пройшло ціле

покоління “дітей війни”. У лірично-прозовій повісті “Дума про степ” (1986 р.) Борис напише: “Учнівство моє починалося ще за окупації у сорок третьому (1943 р. – І.Х.), але повчилися ми тоді щось місяців зо два, та й розігнали нас, а в школі оселилися есесівці. Читати та писати я навчився ще до школи, а тут ще два місяці повчився, тож, коли наступного року знову пішов до першого класу, мені вже не було чого робити на уроках, сидів та гав ловив, за що тільки Олена Карпівна Демченко (перша вчителька у першому класі) мені п'ятірки ставила” [9].

У контексті зазначеного метою роботи є дослідження соціально-економічної ситуації у країні в післявоєнні роки на селі та її вплив на Б.Мозолевського в дитинстві.

Змалку Борису (народився 4 лютого 1936 р.) довелося постійно трудитися: пасти худобу та птицю, ходити за ними, інша робота з мамою в домашньому господарстві та в колгоспі. З погляду вікового цензу вже після третього класу Борис постійно працював у колгоспі. Про той період у вірші “Дорога із школи” (1986 р.) він скаже так:

“Від макухи і висівок був я кволий і миршавий.

А країна підводилась по війні із руїн.

Я пишався п'ятірками й першими віршами,
тим, що юшки колгоспної задаремно не їв”.

Починав з плужкування з конем, гребкував поля, возив тачкою щєбінь, робив на заготівлі сіна, силосу та соломи, брав участь у проведенні жнив, перед якими передували ремонт жаток, підготовка іншого реманенту, годівля коней. У контексті цього Б.Мозолевський, згадуючи своє дитинство, напише:

“Лице було поранене

В'їдався в очі піт

Я хвацько правив гребкою –

Колгоспник в десять літ.

.....

В кальсонах з бригадира

Зоря моя ходила

На дні тих клятих днів”.

“Роботи у нас в дитинстві було стільки, особливо влітку”, якось згадував він, “що я не пам'ятаю вже, чи гуляли ми коли: як почнеш зранку, то так і крутишся цілісінький день” [9]. У колгоспі Борис працював щоліта, так як і його товариші, і не було в тому ніякої героїки, а просто потреба часу, котра вимагала праці для вижиття суспільства в цілому та збереження власного життя кожного й згодом перейшла в потребу душі та стала визначальним фактором його життя й біографії його покоління.

Веселиново – центр сільськогосподарського району (нині містечко міського типу) – бере свій початок з 1471 р., коли царським урядом

полковнику Веселинову було виділено ці землі, з яких він наділив частину сину Миколі, що дало назву села – Миколаївка, де й народився Б. Мозолевський.

Після Жовтневої революції (1917 р.) шість сімей с. Миколаївка 1926 р., відповідно до тодішнього курсу держави на колективізацію сільськогосподарського виробництва, утворили товариство із спільного обробітку землі (ТОЗ) “Трактор”, яке 1927 р. було реорганізовано колгосп “Ясний плуг” і трохи згодом знову перейменовано в колгосп “Трактор”. Головою колгоспу було вибрано жителя села А.П.Леля. У той час технічне оснащення господарства складалося: трактор “Фордзон”, автомашина, парова машина, кілька жаток. Але в більшості випадків у господарстві сіяли й збирали врожай вручну. У колгоспі вирощувалися різноманітні сільськогосподарські культури, утримувалися коні, велика рогата худоба, вівці. До 1950 р. колгосп мав назву “Трактор”, з 1979 р. – ім. Ворошилова, з 1990 р. – колгосп “Зоряний” [3].

Створена 1931 р. Веселинівська машинно-тракторна станція (МТС) за своїм призначенням до війни (1941 – 1945 роки – І.Х.) надавала послуги господарствам району з підготовки та оранки ґрунту, посіву й збирання зернових та технічних культур 40 одиницями тракторів (в основному марок У-2 “Універсал” та “Фордзон”); 19 комбайнами (С-6, жатками: лобогрійками ЖЛ-1,5 та самоскидками ЛМ-5); 4 автомашинами. У користуванні двох інших (Колосівської та Ставківської) МТС налічувалося 33 трактора, 14 комбайнів та 3 автомобілі [5]. У 1930 – 1950 роках у зв’язку із слабким розвитком матеріально-технічної бази сільського господарства сформувалася система розподілу праці між колгоспами і МТС. У колгоспі виконувався широкий перелік ручних і кінно-ручних робіт у рослинницькій і тваринницькій галузях, тракторні бригади МТС спеціалізувалися на виконанні польових робіт, механізовані роботи на тваринницьких фермах через нестачу техніки не використовувалися.

Перший повоєнний рік (1945 р. – І.Х.) засвідчив про непідготовленість селян району (площа сільськогосподарських угідь – 112,8 тис. га, у тому числі – 83,1 тис. га рілля) до проведення весняної посівної та збиральних робіт урожаю 1946 року. Головними причинами були: відсутність необхідної сільськогосподарської техніки, інвентарю та обладнання (останні були вилучені та задіяні для військових цілей); залучення до польових, збиральних та інших робіт основної тягової сили – корів; неналежне агротехнологічне забезпечення та обслуговування; обмеженість працездатних трудових ресурсів та використання в основному праці жінок та підлітків. Пізніше Б. Мозолевський стосовно згаданого напише:

“Наш колгосп називався “Трактор”,

А були в нім одні жінки”.

Пріоритети людського життя й необхідність виживання переважали й тому план посіву ранніх колосових культур область у цілому виконала на 103%, до збирання ж урожаю була готова лише на 67,8%. Станом на 15 червня 1946 року ремонт колгоспного інвентаря по Веселинівському району становив: лобогрійки – 91%; сніпов'язки та самоскидки – 100; зерноочисні машини – 84; сінокосилки – 93; кінні граблі – 76; гарби – 62; безтарки – 70%. При цьому наявний парк техніки, що призначалася до збирання зернових, не був облаштований зерновловлювачами, що призводило до значних втрат урожаю. Поряд із збиранням урожаю технікою практикувалося ручне збирання колосків підлітками та непрацездатними колгоспниками, якими станом 1 липня 1946 року виконано планове завдання лише на 2% (по області – на 3%).

На трудовні на працівника в колгоспі нараховували 200 г зерна та віддавали в кінці року близько 60 кг. Люди практично виживали за рахунок присадибної ділянки, на якій вирощували необхідну для життя продукцію. Усе життя: і дитяче, і доросле, поряд з Борисом була тиха і сумна мамина пісня, як все її життя в постійній, самотній праці, вона не переставала працювати й співати – ні за шитвом, ні за кужелем, ні за косою, ні за сапою, ні за тією жаткою [6].

На той час усі державні заклади й засоби масової інформації та пропаганди (газети, радіо, кіно, письменницька література, лекції та доповіді агітаторів-політінформаторів) переконували про заможність життя колгоспного селянства, переваги колгоспної праці та необхідність відновлення діяльності колгоспів на засадах індустріальної озброєності. На МТС покладалося завдання досягнення підвищення врожайності сільськогосподарських культур у господарствах обслуговувальної зони за рахунок збільшення отримання продукції в грошовому вираженні на 100 га сільськогосподарських угідь, на колгоспи – нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції всіх видів.

Своєю широкою дитячою душею Борис на віру сприймав слова заїжджих агітаторів: “соціалізм”, “передовики виробництва”, “партія”, “Сталін”, “трудова вахта”, вірив, що весь радянський народ з ентузіазмом буде соціалізм, працює з пафосом і живе заможно й високо. Найбільше зі свят любив у дитинстві Першотравень та емоційно говорив: “йдеш на параді у Веселиново, а сонце світить, а прапори майорять, оркестр грає величні марші, і так урочисто на душі, так високо, що аж сльози на очі навертаються” [7].

До вересневого 1953 р. пленуму ЦК КПРС фактичний стан сільського господарства держави замовчувався, колгоспники ж перебували в складних соціально-економічних умовах: річна норма виробітку кожним колгоспником повинна становити 360 трудовнів, не менше 300 вихододнів – на колгоспну роботу; розрахунки за виконану роботу

здійснювались у кінці року, а відсутність документів на особу не давала змогу селянам виїжджати із села.

Ситуація, яка склалася у 1946 – 1947 роках на селі, була викликана, з одного боку, тяжкими наслідками війни, з іншого боку, непродуманою політикою керівництва СРСР щодо доведення надмірних планів хлібозаготівель до державного фонду та обов'язкового повернення взятих у позику посівного матеріалу, продовольчого та фуражного зерна. Зазначене в цілому призвело до створення штучного голодомору в державі. На Миколаївщині несприятливі кліматичні умови (малосніжна зима 1945 – 1946 років та посушливі квітень – червень 1946 р., які були найбільш посушливі за останні 50 років) призвели до ослаблення і значної загибелі частини посівів (урожайність зернових культур становила від 1,9 до 3,0 ц/га при потенційно можливих – більше 20 ц/га) та не одержання бажаного валового збору зерна. Доведення завдання області обов'язкової поставки хліба в кількості 262,0 тис. тонн (станом на 20 жовтня 1946 р. план хлібоздачі було виконано на 52%, до державного фонду здано 141,2 тис. тонн), явно не реального плану, фактично поставило село на межу виживання, призвело до різкого скорочення кількості поголів'я худоби всіх видів та не забезпечення господарств посівним матеріалом для весняної посівної 1947 р. (лише 61% до потреби). Максимальне вилучення хліба з колгоспної власності призвело до настання голоду на селі [2].

Принципи радянського законодавства, які діяли на той час в Україні, з одного боку, на законодавчому рівні проголошували про людські цінності й переваги соціалістичного способу виробничих відносин для людей, з іншого – на підзаконному нормативно-правовому рівні створювали умови для відчуження селян до праці та ліквідації у них чуття господаря, а також, практику вилучення в них виробленої продукції, що спричинило голодомор. Голод і серйозне недоїдання здійснив радянський режим, який вимив усе до крихти із селянських комор для оплати позик та інших повинностей і платежів [10].

Незважаючи на тяжке повоєнне дитинство, завдяки вродженій селянській працездатності, прикладу ставлення матері та односельців до праці Борис зумів згуртувати в собі й подвиг щоденної праці й цікавість та інтерес молодого людини до всього нового, життя, яким воно не було б, до його пізнання, до світу й пісні душі. Своє життєве кредо Б. Мозолевський визначає у вірші “Трактор” (1986 р.):

“Бо який би не був ти потрібен,
По якій не ступав землі б,
Треба знати, що ти – потрібен
Що не даром їси свій хліб”.

Важкі повоєнні часи загартували характер Б.Мозолевського, який, долаючи свою енергію складності життя, зміг винести дитячу допитливість

до всього нового та не втратити здатність до ідей, мислення та реалізації властивих особистості творчих здібностей. Це й допомогло йому після закінчення Веселинівської семирічки п'ятнадцятирічному вступити до Одеської спеціалізованої школи військово-повітряних сил та продовжувати навчання в Єйському вищому військово-авіаційному училищі льотчиків (Кубань, Росія) [8, 6]. Одвічна романтика небес та висоти спонукали його до того, що він п'ять років віддав військово-морській авіації, але налагодження мирного життя в країні призвело до скорочення армії та наступна демобілізація випускного курсу училища змусили двадцятирічного Бориса поступитися жаданій мрії про безкраю блакитну небесну висоту та змінити кардинально свій життєвий шлях [1].

Історичний досвід свідчить, що людина – це явище природно-суспільне в еволюційному розвитку людства. Сутність ж людини є складною біоціальною структурою, що виступає і функціонує в єдності цих двох систем: біологічної і соціальної. Особа не розглядається як явище соціальне, пов'язане не з фізичним існуванням людини, а з певними суспільними якостями. Не кожна людина є особистістю. Особистістю не народжуються, нею стають завдяки суспільству та багатосторонніми зв'язками людини з ним. Зазначене узгоджується з характером та життєвим кредом Б. Мозолевського, який тільки за перші двадцять років свого життя довів, що є особистістю.

Як висновок, можна стверджувати, що, незважаючи на протиріччя реалій у соціально-економічній ситуації того періоду, складних дитячих та молодих роках, у критичних життєвих ситуаціях, Борис залишався простим, привченим до різної праці, вельми не примхливим до умов побуту, доступним до спілкування з широкою аудиторією та окремими людьми, завжди був самим собою. У цьому був і виявився справжній і високий талант людини, якій притаманна висока духовність. Його духовність розкрила внутрішню сутність людини, яка розкривається через світоглядну позицію особистості з дитинства, її розуміння смислу життя, постійної внутрішньої роботи над своїми моральними якостями, прагнення до активної діяльності, що повною мірою властиве Б. Мозолевському. Ця духовність передбачала вихід за межі власних егоїстичних інтересів, особистої користі, бо він був людяний і порядний по життю.

Загартовування особистості Б.М. Мозолевського життєвими негараздами з дитинства призвело до того, що він не зраджує в подальшому своєму житті життєвій правді, і це дало йому підставу й право для написання:

“Я проб'юсь і ще таранно
В світ, задивлений в красу, –
Золотою пекторалью
Його небо потрясу!”

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Борис Мозолевський. Поезії: Літературно-художнє видання. – К.: Темпора, 2007. – 584 с.
2. Голод 1946–1947 років на території Миколаївщини (до 50-річчя трагедії) Києво-Могилянська академія Миколаївська філія. – Миколаїв, 1997. – 198 с.
3. Господарі // Колгосп “Зоряний” Веселинівського району Миколаївської області. Літер. запис. В.С. Савруцького. Вознесенська друкарня, 1991. – 32 с.
4. Гудінг Д., Леннокс Дж. Людина та її світогляд. – Т.1. – Львів: МБФ, 2008. – С. 30–31.
5. Каляк І.В., Петров О.В. Історія розвитку механізації агропромислового комплексу Миколаївської області: Літературно - документальна повість. – Миколаїв: Атол, 2009. – 529 с.
6. Кіщак І.І. Останні штрихи – подробиці життєпису одержимого духом (про Б.М. Мозолевського) // Гуманітарно - економічні дослідження. Матер. наук.-практ. конф. – Миколаїв: МННІ ОНУ ім. І.І. Мечникова, 2009. – С. 148 – 150.
7. Мозолевський Б. Дума про степ // Дніпро. – 1996. – № 11 – 12. – С. 6 – 49.
8. Філіпчук Н. “Чому я, мамо, таким вродився? Всі кулі світу ідуть крізь мене” // Голос України – №9. – 2009. – 21 січня.
9. Шкварець В.П. Борис Миколайович Мозолевський. Життя, творчість // Навч. посіб. 2-ге вид. доопрац. та доповн. Вид-во МДГУ ім. Петра Могили. – Миколаїв, 2006. – 242 с.
10. Шкварець В.П. Невгамовні гнів, біль і співчуття західних українців селянській трагедії голодоморів в Україні // Гуманітарно – економічні дослідження. Матер. наук.-практ. конф. – Миколаїв: МННІ ОНУ ім. І.І. Мечникова, 2009. – С. 338 – 339.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Хомутовська Ірина Іванівна – аспірантка кафедри історії України Інституту історії та права Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського.
Наукові інтереси: історична персоналістика.

ПЛАНУВАННЯ Й ЗАБУДОВА ВІЙСЬКОВИХ ПОСЕЛЕНЬ КАВАЛЕРІЇ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ ст.

Валерія ЦУБЕНКО (м. Одеса)

У статті на основі неопублікованих архівних документів подаються нові відомості стосовно планування й забудови Українського (Харківського), Новоросійського (Херсонського) та Києво-Подільського військових поселень кавалерії у першій половині ХІХ ст. З'ясовано, що забудівля населених пунктів проводилася згідно зі спецпроектами. У військових поселеннях кавалерії переважало лінійне планування. В основному проводилося будівництво полкових і дивізійних штабів, будинків волосного правління, господарських об'єктів (наприклад, запасних хлібних магазинів, житлових приміщень).

Ключові слова: військові поселення, кавалерія, поселенці, забудова.

In article on the basis of the unpublished archival documents new data concerning planning and buildings of the Ukrainian (Kharkov), Novorossisk (Kherson) and Kyiv-Podolsk military settlements of a cavalry in first half XIX is presented. It is found out, that creation of settlements was carried out according to special projects. In military settlements of a cavalry linear planning prevailed. Basically construction of divisional staffs, houses of province board, economic objects (for example, spare baker's shops, inhabited premises) was carried out.

Key words: military settlements, cavalry, settlers, building.